

Ferencz Győző

VOJTINA A PARNASSZUSON

Géher István búcsúverse

2011 őszén egy délután az Anglisztika Tanszék közös tanári szobájában egy borítékot találtam a fachomban. A borítékban egy vers volt, ezzel a dedikációval: „Győzőnek szeretettel ajánlom, István 2011. október”. Meglepődtem, új verseinket nem mutattuk meg, igaz, köteteinket viszont mindig dedikáltuk egymásnak. Azonnal átmentem a szobámba, hogy elolvassam. Keserű búcsúvers volt, rossz érzéssel hajtogattam össze a lapot és tettem vissza a borítékba. A következő év júniusában Géher István meghalt; a nyugtalanító érzés azóta sem csökkent. Ami lezáratlan volt kapcsolatunkban, végleg úgy maradt. Mintha tudta volna, hogy így lesz, sok más mellett erről is szól a vers.

VOJTINA, INNEN-ONNAN

Öcsém, én már ivócimborátok
Nem leszek... Az értelmiségi átok
Méregpoharát egyedül iszom.
De süketülve, oda és viszont,
Értem a szót – hisz én neveltelek
Benneteket. Hogy mivé lettetek,
Az én érdemem is. Vagy az én *saram*?
Pályátok tisztos. És boldogtalan?

Ugyan! Hát ezt lehet tanulni tőlem,
Hogy sáros földön boldogít az érdem?
A pályabér itt csak a *tiszta* semmi.
Ebből tudunk csak önmagunkra lelni.
Lázadni kell? Van, aki meghajolna.
Tapasztaltam ezt, fiúk. Évek óta
Úgy vagyok veletek, hogy nem vagyok...
Elvesztegettem a rám bízott

Talentumot? Bár mondanátok ellent!
Hogy esőben is felruház – a szellem.
Nem értitek: *hogya*? Pedig meg-megírtam,
Míg gazdátlanul napról-napra hordtam
Hümmögés nélkül a lélek-magányt.
Van lelketek. Fellelkesít talán...
(A föld alatt koccinthatok velem.)
A poharamat rátok emelem.

A vers Géher életében nem jelent meg, de a halála után egy évvel kiadott tisztelegő kötet szerkesztői olyan jelentősnek ítélték, hogy a kötet élére tették.¹ Itt azonban már a *Quid*

---

¹ „*Úgyse hiába*”. *Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére*, Szlukovényi Katalin (főszerk.), Gyuris Kata, Kállay G. Katalin, Sántháné Gedeon Márta (szerk.), Budapest, ELTE Eötvös József Collegium Angol-Amerikai Műhely kiadvány, 2013, 4–5.

est, tanár úr című háromrészes ciklus első darabja volt, amelyet két további követett: a *Perbeszéd* és a *Ha megírta volna*. A gyűjteményes kötetben is így szerepel.²

A kézzel írt ajánlás nekem szólt, de maga a vers többeket szólít meg. Kiket? Számomra nem volt kérdés, kik az „Öcsém”, a „fiúk”. Kik azok, akikkel együtt ivott, akik ma is (amikor a verset írta) együtt isznak, de már nélküle. Akik egykor tanítványok voltak, majd „tisztos” pályatársak. De elszakadt tőlük, „Úgy vagyok veletek, hogy nem vagyok”. Egyedül issza „Az értelmiségi átok / méregpoharát”, mert bár a megszólítottaknak van lelkük, ő mégis gazdátlanul hordja a „lélek-magányt”.

Mi az értelmiségi átok? Az ivás? Aligha, az nem ismer társadalmi osztálykorlátokat. Talán az, hogy „A pályabér itt csak a *tiszta* semmi”? Vagy hogy nem lehet tudni, lázadás és meghajlás között van-e járható út? Az értelmiségi átok Szókratész sorsa lenne, az igaztalanul megvádolt filozófusé és a fiatalok nevelőjéé, akit a politikusok halálba küldtek? Az ivócimboraságtól a méregivásig húzott ív pompás költői invenció. Az alkohol olyan méreg, amely az életet segít elviselni. A bürök pedig olyan méreg, amely segít az élettől elválni.

Ha szemrehányás szól is a sorokból, legalább annyira erős a fájdalom és a kétely hangja: „Elvesztem a rám bízott // Talentumot?” Sőt, segítséget kér, vagy legalább megerősítést: „Bár mondanátok ellent!” Ha csalódást okoztunk is, magát okolja ezért; ami fokozza bennem a nyugtalanító érzést.

A méregpohár a 2008 és 2012 között írt *Polgár Istók Második énekének* 34. szakaszában is előkerül, ezúttal „szomszéd”, „t. d.” kezébe adja, illetve tőle veszi át.

na most, szomszéd, mit ért neked az ordó,
a megdíjazódás, úgy általában?
istóknak nem sokat... ha boroshordó
lett volna csapon ott a kupolában
most megkínálhatna belőle. olcsó
vigasz? kezében keserű pohár van:
ingyen adták. *resztlíje* itt maradt.
kortyolj belé – ha már szomszédja vagy!³

A monogram feloldása Tandori Dezső, és az évszám alapján a díj, amelyről szó van – mert most is az érdem és elismerés, vagy tágabban művészet és hatalom viszonya a versidézet tárgya – a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje. A vers kontextusában nem mellékesen a *polgári* tagozat, amelyet Tandori 2009-ben vehetett át. Halála előtt néhány hónappal, 2012. március 15-én Géher maga is megkapta a kitüntetést, azaz nemcsak a keserű pohár alján maradt *resztlíbe* kortyolt, megkapta az egész poharat. De ránk nem ezt, hanem egy másik méregpoharat ürített.

Első olvasáskor biztos voltam benne, hogy a versben az egykori parnasszistákra üríti méregpoharát. Az 1980-as évek elején Géher irodalmi kört szervezett angol tanszéki kollégáiból, akiket így vagy úgy mind a tanítványainak tekintett: Dávidházi Péter, Kúnos László, Nádasdy Ádám, Takács Ferenc és én. Az első üléseken ott volt Tóth Csaba évfolyamtársam, aki angol-történelem szakon végzett, majd a pittsburghi egyetemen kapott történész állást, és az Egyesült Államokba költözött. Valamivel később Várad Szabolcs is állandó résztvevő lett.⁴ Géher lakásán találkoztunk, egy-egy alkalommal

² Géher István: *Minden minden. Összegyűjtött versek*, Budapest, L'Harmattan – Kossuth Klub, 2019, 379–380.

³ Géher: *Minden minden*, 291.

⁴ És ő emlékezett meg elsőként a Parnasszusról gyönyörű írásában. Várad Szabolcs: Parnasszus az Attila úton, in: *Kinek teszél milyen hitet – Who to believe expecting what. Ünnepi kötet Géher István 70.*

Takács Ferencnél, Kúnos Lászlónál, Várady Szabolcsnál, évente hatszor-hétszer, 1983 és 1987 között összesen 31-szer. Később már ritkábban, évente egyszer-kétszer. 1990-től néhányszor Nádasdy Ádámnál jöttünk össze, majd egyszer Takács Ferencnél, 1997-ben még egyszer Nádasdynál, utoljára 2008-ban nálam. 1983 és 2008 között összesen 41-szer tartottunk Parnasszust.

Önképzőkör-szerűen működtünk, minden alkalommal megbeszéltük valamelyikünk munkáját. A verset, prózai művet, fordítást, tanulmányt mindenki előzetesen megkapta, elolvasta, aztán megvitattuk. A társalgás minduntalan kiszámíthatatlan kanyarokat vett, de azért többnyire visszatért az eredeti tárgyhoz. Nem tudom, ki nevezte el a kört Parnasszusnak, de már az első ülést így írtam be a naptáramba. Persze egyáltalán nem gondoltuk, hogy valamiféle parnasszuson ülnénk, csak élveztük, hogy kéthavonta pár órán át vörösbor és húsos hasé mellett minden mást kikapcsolva arról társaloghatunk, ami szenvedélyesen érdekelt mindannyiunkat. A számok azt mutatják, éveken át kitartott ez a szenvedély. Sajnos nem vezettünk jegyzőkönyvet, hogy mikor kinek milyen munkáját vitattuk meg. Csak emlékezetből tudom felidézni, hogy olykor vendégeket is hívtunk, egy-egy alkalommal eljött Csengery Kristóf, Margócsy István, Rakovszky Zsuzsa, George Szirtes.

A fénykor az 1980-as évek közepe volt, a Kádár-rendszer megereszkedésének furcsa, bizonytalan időszaka. A rendszerváltás idejére a rendszeres találkozók megszűntek. Feszültséget okozott, hogy a nyolcvanas évek végén, amikor könnyebbé vált az írói szervezkedés, Géher szerette volna a nyilvánosság elé vinni a Parnasszust. Mi, többiek nem éreztük ennek szükségét, ami nyilván csalódás volt neki. Sőt, váratlanul ért minket ez a szándék, pont tőle, aki 45 éves koráig volt tanársegéd, ami még az Angol Tanszék előmenetel iránti általános közömbösségén is túltett, és ezt olyan öironikus méltósággal viselte, ami kiemelt ellen-rangot adott a legalacsonyabb egyetemi titulusnak. Mi éppen azt szerettük a Parnasszusban, hogy önmagunknak, önmagáért csináljuk, „pályabér”, „érdem” fel sem merült. Az volt a pályabér és érdem, hogy ott lehetünk. De valami megváltozott, megritkultak az alkalmak. Géher a Duna Körrel lépett szorosabb kapcsolatra, és nemsokára életének egy nehezebb, mondhatnám, válságos korszaka következett. Az Angol Tanszékről átment az Eötvös József Collegiumba. Ott azonban megalapította, és majdnem egy negyedszázadon át szenvedélyes odaadással működtette az Angol-Amerikai Műhelyt. De mi is, mindannyian pályánkon kisebb-nagyobb fordulatokon mentünk keresztül.

Géhert mélyen foglalkoztatta a teljesítmény fogadtatásának kérdése, ez költészetének egyik visszatérő, számtalan változatban megszólaltatott motívuma lett. Olyan sokszor fogalmazta meg, hogy eredmény és elismerés nincsenek ok-okozati összefüggésben, tehát a legjobb esetben is közömbös világot sztoikus fölényvel kell szemlélni, hogy ezzel egyértelművé tette, egyáltalán nem tudja elfogadni, hogy a világ ilyen, és nagy erőfeszítésébe kerül magára erőltetnie vállalt sztoicizmusát. A társadalom működésének súlyos igazságtalanságát, morális defektusát látta ebben az ellentmondásban, olyan egzisztenciális hibát, amely roncsolja a számára legnemesebb értékeket. Most azonban ránk vetítette a problémát, tőlünk kérdezi, minket is emészt-e, mint őt. De mintha sztoikus tantételét azért szögezné le, hogy ő maga is erőt merítsen belőle: „Pályátok tisztos. És boldogtalan? // Ugyan! Hát ezt lehet tanulni tőlem, / Hogy sáros földön boldogít az érdem?”

Később már nem voltam biztos benne, hogy valóban az összes parnasszistára kiterjed a megszólítás. Megkérdeztem mindegyiküket, egyedül Takács Ferenc kapta meg

a verset. Géher azt mondja, hogy a megszólítottak a neveltjei voltak, tanultak tőle. Takács az volt, és Dávidházi és Kúnos is járt szemináriumára. Nádasdy nem, de ő is megmutatta a verseit Géhernek, ebben az értelemben akár őt is kései tanítványai közé számíthatta. Várady Szabolcs azonban nem volt angol szakos, az Európa Könyvkiadóban néhány éven át kollégák voltak Géherrel, ő semmilyen értelemben nem tekinthető tanítványának.

Takács Ferenc szerint a *Vojtina, innen-onnan* az én egyik versemre reagál. 2011. április 2-án Péter Ágnes tanszéki kollégánk kisebb társaságot hívott új lakásába vacsorára, mások mellett Dávidházi Pétert, Takács Ferencet és engem.

Ezt az estét írtam meg az *Ostor csattan az éjszakában* című versben, amely a 2000 című folyóirat 2011. szeptemberi számában jelent meg.⁵ Nem adtam Géhernek példányt a folyóiratról, talán mert nem vett részt a vacsorán, amúgyis csak kötetünket cseréltük ki. Lehetséges, hogy mégis a kezébe került volna, és szinte azonnal írt rá egy válaszverset? Nem tudom. De a versben Takács Ferenc és én kétségkívül úgy jelenünk meg, mint akiktől nem áll távol, hogy olykor együtt megisznak egy-két pohárral. Vajon a lázadás és meghajlás alternatíváinak mérlegelésekor Géher a Péter Ágnes vacsoraasztala feletti vitára utalt? Az este során többek között arról folyt a szó, hogy az autokráciába forduló politikai rendszerben milyen életstratégiákat lehet kialakítani. Elvárható-e, hogy aki nem ért egyet az új autokrata rendszerrel, az egzisztenciális helyzetétől függetlenül ellenálljon, tagadja meg, ha például állását ahhoz kötik, hogy hűségesküvet tegyen. Hol húzódik ellenállás és együttműködés határa? Erre utalt volna? Bizonyíték nincs rá, de az egyezés feltűnő.

Géher versében van egy olyan utalás, amelyből kiindulva – alkotói módszerére oly jellemző módon – egész hálórendszert lehet felfejteni. Az allúzió talán leggyakrabban használt poétikai invenciója. Általában irodalmi utalásokba kódolja, amit nem mond ki, hanem a szöveg alatti hipertextusba rejti. Az allúziók és hipertextusok kitágítják a szöveg terét, következképp szemantikáját és értelmezési lehetőségeit. Verseit gyakran kapcsolja össze belső keresztutalásokkal is, amelyek a lírai életmű zárt erőterében vibrálóan többértelmű jelentéseket ütköztetnek.

Első kötetében (*Mondom: szerencséd*, 1981) *Vojtina, messziről* címmel közölt egy verset, amelyet „F. Gy.-nek” dedikációval látott el.

Bölcsen, mint kik? Inkább: ahogy tudod.
Ésszel, ha van. Különben, felzetet
mindig találsz. Szükségben gazdagok
vagyunk, öcsém. Közérről kezdheted.
Az ám, a ló! Hogy nem maradt neked
koplalnivaló. És mid nőtt volna tőle?
Sovány kosztón kövér emlékezet;
megmondhatom, mert ettem – sülve, főve.
Nincs más: így kell /lovatlanul/ előre
jutnod, lépésben. Azt a szárnyasat
megülheted még; majd, amint erőre
kaptál – akármin. Mindaddig magad
gyalogszerrel se restelld; s hogyha kezdted,
bírd *végig* aztán szusszal /a szonettet/.

---

⁵ 37–41. Kötetben in: *Édes hazám. Kortárs közéleti versek*, Bárány Tibor (szerk.), Budapest, Magvető Könyvkiadó, 2012, 342–346. és in: Ferencz Győző: *Ma reggel elűnt a világ. Válogatott és új versek*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018, 205–212. Géher ezeket a publikációkat már nem láthatta.

Summa: hogy „bölcse” kezdenéd, megértem.
Csakhát – a lóból *nem* enni sem érdem.⁶

A kötethez fűzött jegyzeteiben részlegesen feloldotta a dedikációt: „Győző; publikált szonettet.”⁷ A jegyzetapparátus előtt az „1979–” évszám szerepel, ami csak annyit jelez, hogy a jegyzetet 1979 után írta.

A szonett, amelyre utal, 1978 novemberében az *Élet és Irodalomban* jelent meg⁸ az ügyetlen *Véletlenül sem a* címmel. Pár évvel később első kötetemben, amelynek nyitóverse lett, már jobb címet találtam neki: *Hosszú szünet*.⁹

Szeretnék bölcse kezdeni:
„Amíg idáig eljutottam,
bemocskolódtam egyre jobban.”
Vagy, hosszú szünet: „Persze mi,
mi azt se tudtuk, hogy mi az;
fürdőkádról nem is beszélve.
Lóhús, hólé, nem volt kenyér se.”
Nem kérdés; de ha *ez* vigasz,
azon kellett volna nevelned –

Több mint három éve idáig
jutottam; jobban ez se látszik.
S ha mása (-fele) kevesebbnek:
a vigasz – kérdés! – felemás.
Mint aki temetőt fölás.

Hogy miért Vojtina fűz észrevételeket a vershez, nem szorul különösebb magyarázatra. A magyar irodalomban Arany nyomán ő lett a pályakezdőknek tanácsokat adó idősebb költő alakja. Ezeket a sajátos poétikai ismereteket egy legendásan dilettáns költő osztogatja. Hogy Vojtina Mátyás (ahogy többnyire utalnak rá) valóban létezett-e, vagy kitalált alak, bizonytalan. Állítólag Bernát Gáspár humoros író verselgető inasa volt. Bár Szinyei Ferenc a *Magyar írók élete és munkái*ban külön szócikket szentelt neki, semmiféle életrajzi adatot nem közölt róla.¹⁰ Arany *Vojtina levelei öccséhez* kéziratán még ez a cím szerepelt: *Vojtina Gáspár levelei Andris öccséhez*. Nem tudni, Arany tévedésből használta-e a Gáspár keresztnévet, vagy a fikciós játék része, hogy nem a közismertebb Mátyást, és ha ez utóbbi történt, miért éppen gazdája nevét adta neki. Akárhogy is, a *Pesti Röpívek*ben így jelent meg 1850-ben.¹¹

Arany két Vojtina-verset írt, mindkettő, a *Vojtina levelei öccséhez* (1850) és a *Vojtina ars poétikája* (1861) negatív ars poetica, azaz rossz versek írásához ad receptet. A másodikban azonban Vojtina hangja komolyra fordul. A szerepjátékkal, hogy egy dilettáns versfaragó hangján figurázza ki a dilettáns versfaragókat (illetve egy ponton megszívlelendő tanácsokat adjon a költői igazság kérdésében) mintha a túlzottan magabiztos ítélkezést hárdítaná el magától. Vagy legalábbis tréfásan relativizálja. A

⁶ Géher István: *Mondom: szerencséd*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 78.

⁷ Géher: *Mondom: szerencséd*, 100.

⁸ Ferenc Győző: Véletlenül sem a, *Élet és Irodalom*, XXII. évf., 46. szám, 1978. november 18., 6.

⁹ Ferenc Győző: *Ha nem lenne semmi nyom*, Budapest, Kozmosz Könyvek, 1981, 5.

¹⁰ Szinyei Ferenc: *Magyar írók élete és munkái*, 14. köt., Budapest, Hornyászky Viktor, 1914, 1132.

¹¹ *Arany János összes műve*, I. köt., *Kisebb költemények*, s. a. rend. Voinovich Géza, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951, 444.

Vojtina ars poétikájában Arany körülbelül úgy azonosul Vojtinával, ahogyan Bolond Istókkal: önironikusan. A *Vojtina, messziről*ben Géher ezt a hangot imitálja.

De miért messziről küldi kritikáját Vojtina? A válasz életrajzi, a tényeket Géher a maga módján szintén feloldja a kötetben. A ciklusnak, amelyben a vers szerepel, a címe: *Messziről*.¹² Apránként kiderül, hol van: egyik versében Sir Walter Raleigh Virginiából üzen,¹³ *Extra Hungariam: Souvenirs* című versének alcímeiből az is kiderül, hogy Charlottesville-ben, a University of Virginián dolgozik valamin, amivel nehezen halad.

Az 1975–1976-os tanévet itt töltötte. Ekkor harmadéves egyetemista voltam, az előző félévben jártam műfordítás-szemináriumára. De már elsőéves koromban megkerestem fogadóóráján, verseket mutattam neki, amelyeket türelmesen elolvasott, és részletes véleményt mondott róluk. Kialakult valamiféle tutoriális kapcsolat, amely egyre személyesebbé vált. Kitüntetés volt nekem, hogy felajánlotta, távolléte alatt levelezzünk. Így hát messziről, Charlottesville-ből adott tanácsokat. 1975. október 16-án, első levelemre küldött válaszlevelében ezt írta: „Nemcsak a távolság teszi – bár az is nagyobb, mint szeretném –, hogy ilyen lassan ér ide és fordul vissza a hang: épp egy hónap alatt. Ez bizony beszélgetésnek elég vontatott, nem is szeretem, nem is voltam soha jó levélíró.” Levelezésünk kizárólag szakmai jellegű volt, magánéleti kérdéseket nem érintettünk.

1975. október végén, november elején küldtem el neki azt a verset, amelyre a verse reagál. Pontosabban egy kezdetlegesebb változatát. November 11-i válaszában megdicsérte a szonett első nyolc sorát, majd ezt írta: „Kár, hogy a szesztettre már nem futotta ugyanabból a szuflából: a belső rímek fölöslegesekek, a gondolati lezárás tisztázatlan és felületes. A »hülye pedagógia« rossz. Tessék odafigyelni: még egy nagy lélegzet [...]” (itt újabb biztató szavak következnek). Néhány hónappal később elküldtem egy javított változatot, amelyről 1976. február 10-én küldött bírálatot. Itt már a szesztett első sorát is jónak ítélte, de „A többi még nem valódi. Nagyon erőltessd magad, hogy hova akarsz kilyukadni. Az apa-fiú ellentét így még felületes.” A vers utolsó öt sora kétségtelenül javult valamit az előzőhöz képest, de Géher jól látta, hogy még nem találtam meg a végleges befejezést. Az első változat szesztettjében szerepel a „fia”, a másodikban a „fiam” szó, ezért joggal gondolhatta, hogy az apámmal vitatkozom, bár valójában vele volt a legkevésbé vitám. Sokkal inkább a hatalomnak valami homályos képzetével, talán gimnáziumi tanáraimmal; sőt, az első változatban a sorkatonai kiképzés élményei is szerepelnek: „edzett fia / katonája lehetnék szenilis fajomnak, / mely felejt, merre visz / a hülye pedagógia.” A második változatban pedig szerepel a „nemzet” szó, amelynek az általános elvárások szerint a büszkeségét kellene kivívnom.

Nagy meglepetésemre 1976. április 11-én a levelében ezt olvastam: „Egy ideje őrizek itt valamit, ami téged is illet; elküldöm csatolva.” A *Vojtina, messziről* című vers volt, az ajánlás után évszám (1976).

1

Bölcsen, mint kik? Inkább: ahogy tudod.
Ésszel, ha van. Ha nincs, idézetet
mindig találsz. Szükségben gazdagok
vagyunk, öcsém. Akárhol kezdheted.
Az ám, a ló: hogy abból részedet
elkoplalták! S mi lettél volna tőle?
Sovány koszton kövér emlékezet;
megmondhatom, mert ettem: sülve, főve.

---

¹² Géher: *Mondom: szerencséd*, 67.

¹³ Géher: *Mondom: szerencséd*, 69.

Nincs más: így kell (lovatlanul) előre
jutnod, lépésben. Azt a szárnyasat
megülheted még; majd, amint erőre
kaptál – kenyéren. Mindaddig magad
gyalogszerrel se restelld; s hogyha kezdted,
bírd végig aztán szusszal (a szonettet).

2

Öcsém, hogy „bölcse” kezdenéd: megértem.
Csakhát: a lóból *nem*-enni sem érdem.

A kötetében nem ezt a szöveget, hanem a már idézett átírt változatát közölte. Az ajánlásból elhagyta az évszámot, az eredetileg két számozott rész éléről elhagyta a számokat. Érdekes módon ő a vers oktávját írta át, míg én a szesztettet.

Amikor elolvastam, úgy éreztem, néhány ponton vitatkoznék az értelmezésével. Hiszen nem azt hiányolom, hogy nekem történelmileg nem jutott lóhús, hanem a példabeszédeket sokallom. De ha így értette, arról én tehetek: a korai változatokban, ahogy fel is hívta rá figyelmemet, valóban tisztázatlan volt, mit akarok mondani. Az 1978-ban átírt végleges változat „Több mint három éve idáig / jutottam; jobban ez se látszik” ennek a beismerése volt: beláttam, csak annyit mondhatok, hogy ez a vita tisztázhatatlan. Abban persze, hogy „a lóból *nem*-enni sem érdem”, Géhernek vitán felül igaza volt. A második részben az „Öcsém” megisméltése az alakuló vers mélyéből a *Vojtina, innen-onnan* „Öcsém” felütését nyomatékosítja, noha a végleges változatban ezt arra cserélte, hogy „Summa”.

Nem emlékszem, hogy a *Hosszú szünet* utolsó változatát megmutattam-e neki a megjelenése előtt. De a kötetvégi jegyzet szerint olvasta, noha verse a szonett második változatára reflektál.

A *Vojtina, messziről* szonettjének utolsó sorában még egy utalást elrejtett. Az intés, „hogyha kezdted, / bírd végig aztán szusszal (a szonettet)” az én *Rögtön, rögtön befejezem* című szonettetemet olvassa a fejemre, amelyben ezt írtam: „Jó lenne befejezni valahogy, / de gyorsan, mert a »szusz« már egyre fogy”. Ez a vers jóval levelezésünk után jelent meg nyomtatásban,¹⁴ de még Géher amerikai útja előtt írtam és mutattam meg neki. Ezt a szonettet is a kudarc beismerésével zártam: „próbálok állandóan elterelni / a figyelmet – mindjárt! – s a vége semmi.”

Azonban nem szándékom kisajátítani a *Vojtina, innen-onnant*. Annál is kevésbé, hiszen végül egy háromrészes ciklus egyik darabja lett. A ciklus címe, *Quid est, tanár úr?* az „Öcsém” megszólítást új keretbe helyezi. Talán önmegszólító keretbe, a költő-tanár, sőt, költészettanár talán önmagától kérdezi, hogy „Quid est”, ezzel mintegy kétszeresen is eltávolítja a *Vojtina* szerepjátékával eleve ironikusan kezelt helyzetet. De további áttételek is lehetségesek. Ilyen mindjárt maga a cím, amely Géher saját *mi van, catullus?* című kötetének CXV. darabját idéz meg: *quid est, catulle?*¹⁵

mutathatóid megmutattad. és mi van?
a pakliban, bedobva. járt a szád, kifolyt
borod, s ha felragyogna csillagod? remek.
mutathatóid megmutattad. és mi van?

¹⁴ *Madárúton. 45 fiatal költő*, Vasy Géza (szerk.), Budapest, Kozmosz Könyvek, 1979, 90.

¹⁵ Géher István: *mi van, catullus?* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 30.

Ez azonban maga is utalás Catullus ugyanezekkel a szavakkal kezdődő, LII. versére:

Quid est, Catulle? quid moraris emori?
Sella in curuli struma Nonius sedet,
per consulatum peierat Vatinius:
quid est, Catulle? quid moraris emori?¹⁶

Catullusból az érdemtelen, sőt bűnös politikai előmenetel keserű felháborodást vált ki: minek élni olyan világban, ahol hitvány emberek aljas módszerekkel tudnak érvényesülni? De az önmegszólitással, „quid est”, egyben ki is gúnyolja saját méltatlankodását. Géher versének szerkezete követi Catullusét, az első sort ő is megismétli a negyedikben, a kettő között azonban nála nem az érdemtelenül sikeres pályafutások felsorolása áll, hanem saját feltárulkozásának hiábavalósága, az elismerés reménytelensége. A *mi van, catullus?*-ban is önironikus aggályossággal megfogalmazott filológiai jegyzeteket fűzött a versekhez. Ehhez a verséhez ezt:

„quid est” stb.: a. m. Mi van, Catullus? Catullus: LII, 1. és 4. sor. Idézi: *Mondom: szerencséd*, LX. /„...ni miért akarsz...”/
3. sor. Lásd a CXVI költ. 10. sorának jegyzetét.¹⁷

Megadja tehát a catullusi hipertextust, utal rá, hogy a keretsorokat előző kötetében már felhasználta. De töredékbe rejtve: „...ni miért akarsz” A hiányos idézet kiegészítése valószínűleg az, hogy „meghalni miért akarsz”, ami megfelel a latin eredetinek. (Amely szó szerint: „miért várod a halált”.) És elhelyez még egy belső utalást, a kötet következő, *catullus jegyzete: hamlet aranyának törleszt* című versének 10. sorához fűzött jegyzetére. Ez a vers is az életstratégiákkal foglalkozik, a hallgatás és beszéd, a költő és tudós, a hős és családapa szerepei közötti egyensúlyozással, és azzal, hogy a „pálya” nyomán járó „bér” nem „babér”. A 9. sorban azt kérdezi: „vagyunk a törvény?” Erre válaszol a vers utolsó, 10. sora: „törvényesülhetnékem nem kitörném.”¹⁸ A jegyzet szerint ennek „Valószínűsége /törttel kifejezve:/ $V = k/I$ ”.¹⁹ Ahol a V valószínűleg a valószínűséget jelenti, de az egyenlet másik oldalát nem tudom feloldani, azaz a talányos verssort az engimatisztikus egyenlet úgy magyarázza, hogy értelmét – legalábbis előlem – még jobban elrejti.

A referenciaháló egyre szerteágazóbb, *Vojtina Aranya* mellett a *Hamletet* fordító Arany, így Shakespeare, és persze Catullus is megjelenik. Mindannyian a világgal kialakítandó viszony megoldhatatlanságával szembesülnek.

A ciklus második darabja a Takács Ferencre és rám biztosan, de valószínűleg az összes parnasszistára ürített méregpohár motívumát folytatja és értelmezi át. És tovább bonyolódik a háló, hiszen a megidézett Szókratész és daimónja mögött ott van Plátón és talán Xenophón²⁰ szövege is.

---

¹⁶ *Catullus Versei – Catulli Veronensis liber*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1971, 83–84. Devecseri Gábor fordításában: „Mi az, Catullus, élni mért nem akarsz tovább? / Tisztsége van már Strume Noniusnak is, / Vatinius lesz consulunk, mindent ígér: / mi az, Catullus, élni mért nem akarsz tovább? In: *Caius Valerius Catullus összes versei*, Budapest, Magyar Helikon, 1967, 38.

¹⁷ Géher: *mi van, catullus?*, 64.

¹⁸ Géher: *mi van, catullus?*, 30.

¹⁹ Géher: *mi van, catullus?*, 64.

²⁰ Xenophón: Szókratész védőbeszéde bírái előtt, in: uő: *Emlékeim Szókratésztől*, ford. Németh György. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986, 189–190.

2. PERBESZÉD

A daimon, mondja Szókratész,
kezében a bürökpohárral,
az tudja, miért halsz, minek élsz:
öröklétedet elhiszi, rád vall.²¹

Szókratész védőbeszéde, ahogy a magyar fordítások nevezik, itt perbeszéd lett. Géher valóban perben állt a világgal, úgy érezte, a játékszabályokat kénytelen betartani, mert rákényszerítették, sőt, túsul ejtették, hiszen gondoskodnia kell a családjáról, el kell látnia munkáját, amelynek része a rábízott fiatalok szellemi irányítása. De azonosulni nem tud velük, kihasználni végképp nem hajlandó őket. Vállalt sztoicizmusa ennek a pernek egyoldalú lezárási kísérlete volt. Ebben a versben már nagyon magasra helyezi nézőpontját. A halálba tartó Szókratészt idézi, aki még tanítványai között van, de már messziről tekint életproblémájára. Nem egyértelmű, hogy ki beszél kihez. Továbbra is a költő-tanár tanítványaihoz, mint a ciklus első részében, vagy önmagához, és ezen keresztül általában az olvasóhoz?

Szókratész daimonionja, akár természetfeletti, isteni jelenségnek, vallási értelemben őrangyalnak, vagy lélektani értelemben a tudatnak, belső hangnak, a tudattalannak vagy a felettes Énnel értelmezzük, a létezés értelmét közvetíti. Platón *Phaidón*-jában Szókratész halála előtt a lélek halhatatlanságáról beszél tanítványainak: „És azt mondják, hogy minden egyes meghaltat a saját daimónja, akinek már életében osztályrészéül jutott, igyekszik arra a helyre vezetni, ahonnan az összegyűltek, miután átestek az ítéleten, a Hádészba vándorolnak.”²² Tanácsai már arra vonatkoznak, hogy „ha a lélek halhatatlan, nem csupán ezzel az idővel kell törődni, amit életnek nevezünk, hanem az egésszel, és feltehetően súlyos veszéllyel jár, ha valaki elhanyagolja”.²³ A daimón Szókratész szerint valóban „rávall” az emberre, hiszen aszerint kíséri kijelölt lakóhelyére a Hádészban, hogy a lélek tisztátalan-e vagy tiszta.²⁴

A szó – „rávall” – Géher első kötetének LII. számú, *Átvitel* című versében is szerepel, amikor a hazaérkező Odüsszeusz elrejtí zsákmányait, mert tart tőle, hogy idő előtt leleplezhetik:

Vagy itt, vagy most.

A köd még eltakarta,
melyik *melyik*. csak ennyi: partravetve,
tengeren-innen. Addig is, tanácsos
más lenni máshol. Rávallhat halomban
a zsákmány. Azzal, hogy kevés? Utasnak,
rángatni: limlom. Veszt/eg/el nyeresben;
isteni húzás:

/Olvasom: Homérosz,
Od., XIII; ülve asztalomnál,
elváltozás előtt-után, betöltöm
távollétem hiányát. Összeér
ősz, nyár; kihullat. Kit: ki tudja?/

²¹ Géher: *Minden minden*, 380.

²² Platón: *Phaidón*, in: *Platón össze művei*, I. köt., ford. Kerényi Grácia, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 1104–1105.

²³ Platón: 1104.

²⁴ Platón: 1105.

koldus

göncébe bújt, önként. helyét kiszabták
köz/el/ben, elhevert „a fehér fogu *disz*”²⁵

Az „átvitel”, az „eltávozás” ebben a versében még az újrakezdés lehetőségét, a földi hazatérés esélyeit mérlegeli. De a „távollét hiánya”, és az, hogy „Összeér / ősz, nyár; kihullat”, mintha a szókratészi tanács jegyében az „egészre” is, életre-halálra egyaránt figyelne. A kötetvégi jegyzet nem oldja fel az utolsó sor megkezdett és befejezetlenül hagyott idézetét (amely egyébként nem a XIII., hanem a XIV. énekben van): Odüsszeusz felismerhetetlenné változtatott külsővel régi kondásánál keres szállást. Miután elfogyasztották a feláldozott disznót, „ment lepihenni az ólhoz, ahol Boreász dühe ellen / mind a fehérfogú disznót öblös szikla takarta”.²⁶ Géher rejtett utalása a rejtőzködésről, a kivárásról szól. Kiküzdött életstratégiájáról: úgy lenni otthon, hogy az állandó veszélyérzetet percig se feledje, mert így tudja óvni, menteni kincseit a jobb időkre.

Nem gondolom, hogy az *Átvitel*ben előforduló „rávall” szándékos allúzió lenne, talán csak Géher lírájának sűrű szövetét jellemzi, hogy a vers a *Mondom: szerencséd*ben épp az LII-es számot viseli, amely a *mi van, Catullus*ban hivatkozott *Quid est, Catulle* hagyományos számozása Catullus életművében.

A *Quid est, tanár úr?* harmadik darabja a Szókratész halálával foglalkozó motívumot folytatja. Ebben is megszólítja tanítványait, mint az első részben Vojtina, de itt mintha minden egykori tanítványához beszélne. A szerepjáték folytatódik, de elmosódik a határ, ki beszél kihez. Valószínűleg Géher és Szókratész egymásba modulált hangján halljuk utolsó üzenetüket:

3. HA MEGÍRTA VOLNA

Minek álltok itt meghatottan,
akiket tanítottam? Áldozatok kakast
értem –
A félelmet nem érzem,
csak azt, hogy hidegedik a lábam...
Rátok kukorékolok hajnaltájban.²⁷

A vers azt a jelenetet idézi fel, amikor Platón *Phaidón*jában a méregpoharat kiürítő, haldokló Szókratészt körülveszik tanítványai. Szókratész elutasítja a meghatott gyászt, hiszen ebben az utolsó társalgásban éppen a lélek halhatatlanságáról győzi meg tanítványait. Géher ezt az érvelést két sorba tömöríti, előbb azt mondja, hogy nem érez félelmet (ez a tudati – vagy lelki – rész), viszont érzi, hogy a lába kihűl (azaz a meghalás fizikai folyamat). A kakasáldozat, amelyre felszólítja tanítványait (Platónnál Kritónt kéri meg rá), szintén a lélek örökkévalóságára utal. Szókratész utolsó szavai voltak ezek: „egy kakassal tartozunk Aszklépiosznak”.²⁸ Aszklépiosz a gyógyulás istene volt; a halál eszerint kígyógyulás az életből, ezért kell az istennek köszönetet mondani az áldozattal. Mert a halál nem a lélek halála, Géher szelleme hajnalban kakaskukorékolás formájában

²⁵ Géher: *Mondom: szerencséd*, 80

²⁶ Homérosz: *Odüsszeia. Homéroszi költemények*, ford. Devecseri Gábor, Budapest, Magyar Helikon, 1971, 229.

²⁷ Géher: *Minden minden*, 380.

²⁸ Platón: 1118.

tér vissza: „Rátok kukorékolok hajnaltájban”, mondja csúfondárosan fenyegetőzve. Visszatér, és felébreszti tanítványait. Továbbra is rajtuk tartja lelki szemeit.

Van azonban a kakaskukorékolásnak egy másik lehetséges kontextusa is. Az utolsó vacsorán Jézus a hűségét bizonygató Péternek ezt mondta: „Mondom neked, Péter, mielőtt ma megszólal a kakas, háromszor letagadod, hogy ismeresz engem.” (Lk 22,34)²⁹ Hogy Lukács evangéliuma releváns utalás, a *Polgár Istók Második énekének* 17. szakasza támasztja alá:

hitetlen volnék? ez így nem igaz.
szókratész mondja: „daimón” van velem.
démon vagy szentlélek: nem ugyanaz?³⁰

Hogy semmi félreértés ne maradjon, az előző, 16. szakaszban Géher felsorolja főbb szerepjátékait:

igen, istók, a vén imperszonátor,
aki shakespeare volt, catullus, arany³¹

Géher ezekben a versekben olyan zárt allúziós rendszert hozott létre, amely alkalmat adott a visszatekintő számvetésre. Egyre szélesebbre vont és egyre mélyebbre eresztett utaláshálójának minden eleme – Arany-Vojtina-Bolond Istók, Catullus, Homérosz-Odüsszeusz, Platón-Szókratész, Shakespeare-Hamlet és Tandori Dezső – ugyanazt a kérdést járja körül, példáikban fogódzót keres, hogy milyen életfilozófiát, életstratégiát alakítson ki egy olyan világban, amelynek működése ellentétes az ő érték szemléletével. Költői és tanári szerepét abban látja, hogy megvédje a külvilág által folyamatosan fenyegetett emberi értékeket. Erről a felelősségéről és ennek a felelősségnek törekeny, gyakran megalázott méltóságáról beszél kivételes költői erudícióval.

Élete végén írt súlyos búcsúversében csalódott szarkazmussal szólítja meg barátait, de iróniába csomagolt szavain átüt a nehezen viselt magány. A *Vojtina, innen-onnan*, ez a méregpohárral a kezében ránk, egykori parnasszistákra mondott tósztt fájdalom, kiábrándult, keserű viccnek tűnhet. Szókratész megidézése a ciklus második és harmadik darabjában azonban módosítja a vers jelentését. Bár ivócimboránk itt a földön nem lehet, a halállal, mondja, nincs vége a kapcsolatunknak. Nincs mit gyászolni, hiszen daimónjaink majd egymás mellé vezetnek minket. Addig is, mint a gyógyító halál istenének bemutatott áldozati kakas, visszajár.

Csak hogy miről kukorékol ez a kakas? Háromszori megtagadásról? Árulásról? Arról, hogy csalódott bennünk? És csalódnia kellett önmagában is? Nyugtalanító vers, nehéz szembenézni azzal, amit nem mond ki.

---

²⁹ *Újszövetség*, ford. Simon Tamás László, Pannonhalmi Főapátság, 2015, 294

³⁰ Géher: *Minden minden*, 285.

³¹ Géher: *Minden minden*, 285.